

КОНЦЕПЦИЯТА ЗА КРЪГОВА ИКОНОМИКА – ЕДИН ВЪЗМОЖЕН ФИЛОСОФСКИ ПРОЧИТ

Блага И. Благоева – УНСС, София, България

blagablagoeva@abv.bg; b.blaguoyeva@unwe.bg

РЕЗЮМЕ — В статията се разглежда концепцията за кръговата икономика през призмата на две основни философски категории – ценност и интерес. Защитена е позицията, че актуалността на проблемите, свързани с кръговата икономика налага тяхното осмисляне в дискурса на политическата философия, защото историческата практика показва, че значимите социални проблеми винаги изискват философска интерпретация. Предложена е кратка ретроспекция на появата и развитието на концепцията за кръговата икономика.

На основата на същността на кръговата икономика като нов модел на производство и потребление, авторът размишлява над въпроса „Какво е кръговата икономика: ценност или интерес?“ в съвременния свят.

Предложени са авторски дефиниции на основни категории в анализа – ценност и интерес, в контекста на взаимоотношението потребност-интерес-ценност-цел. В посочената структура на социалното действие е разгледано значението на кръговата икономика в света на съвременния човек.

Защитена е тезата, че кръговата икономика е едновременно общочовешка ценност и представлява глобален интерес и е необходимо анализът на проблема да се основава на синергия между ценностния и икономическия подход, а не тяхното противопоставяне.

Ключови думи: интерес, кръгова икономика, философия, ценност

THE CIRCULAR ECONOMY CONCEPT – A POSSIBLE PHILOSOPHICAL READING

Blaga I. Blagoeva – UNWE, Sofia, Bulgaria

blagablagoeva@abv.bg; b.blaguoyeva@unwe.bg

ABSTRACT — The article analyses the concept of the circular economy through the prism of two fundamental philosophical categories – value and interest. Supported is the standpoint that the topicality of the problems, connected with the circular economy, makes necessary their analysis in the discourse of the political philosophy, because the historical practice indicates that the significant social problems always call for a philosophical interpretation. The author offers a short retrospection of the emergence and development of the concept of the circular economy.

On the basis of the main characteristics of the circular economy as a new model of production and consumption, the author examines and analyses the question: “What is the circular economy? A value or an interest?” in the modern world.

Author's definitions of main categories in the analysis - value and interest, in the context of the need-interest-value-goal relationship are proposed. In the mentioned structure of social action, the importance of the circular economy in the world of modern man is considered.

Defended is the standpoint that the circular economy is both a human value and present a global interest and it is necessary that the analysis of the problem should be based on a synergy between the axiological and economic approaches, rather than on their confrontation.

Keywords: Circular Economy, Interest, Philosophy, Value

1. ВЪВЕДЕНИЕ

Проблемите за кръговата икономика и възникналата концепция за необходимостта от нея са широко дискутирани от една страна от микро и макро икономическата теория, а от друга - в практиките на националните и международни политически решения.

Известно е, че преди повече от петдесет години светът получава първото предупреждение за възможните негативни тенденции и последици от развитието на процесите на глобализация, съчетани с целите на масовото индустриално производство. През 70-те години на XX век млади учени от Масачузетския технологичен институт предупреждават за негативите и опасностите в дългосрочен план на продължаващия и ускоряващ темповете си растеж. В Доклада на Римския клуб „Границите на растежа“ се поставя въпроса за разрива между стремежа на човека към безкраен растеж и ограничените възможности на планетата, което е актуално и до днес (Meadows, Randers, 1972).

Актуалността на проблематиката се определя и от факта, че кръговата икономика е водеща политическа концепция в Европейския съюз и се явява своеобразен отговор на необходимостта Европа да възстанови конкурентно способността си в глобалната среда и да актуализира визията си за устойчиво развитие. Публикуваният от Европейската комисия през декември 2015 г. План за действие за кръговата икономика по своята същност предефинира подхода на обществото към производството и потреблението на стоки, услуги и ресурси. Този преход изисква ново поведение на държавите членки, на производителите и потребителите, на субектите на икономически и политически решения. Това е нова философия на поведение, изискваща адекватни теоретични анализи. В този смисъл актуалността на проблема за кръговата икономика изисква и неговото осмисляне в дискурса на политическата философия.

Българските институции на властта също се ангажират с политически решения, свързани с принципите и ценностите на кръговата икономика – с Решение № 832 на Министерския съвет от 26.10.2022 г. е приета Стратегия и план за действие за преход към кръгова икономика на Република България за периода 2021-2027 г.¹

Известно е, че концепцията за кръговата икономика е принципно нова визия за трансформация на модела на икономиката и развитието, възникнала в противовес на негативите на линейния модел на масовото индустриално производство. Тя е световен проблем и цели да се постигне взаимнообвързаност на конкурентоспособността с богатството, опазване на природата и биоразнообразието в името на човека.

За „кръгова икономика“ като понятие започва да се говори през втората половина на XX век, независимо, че концепцията, която стои в основата му, възниква още с появата на стопанските отношения, но постепенно в години на бърз икономически подем, резултат на индустриализацията, актуалността ѝ намалява. Историческата справка показва, че в човешката история до Новото време икономическите отношения са предимно кръгови. Материалите, които се използват за производството на различните стоки обикновено намират

¹ <https://www.strategy.bg/StrategicDocuments/View.aspx?lang=bg-BG&Id=1559> (достъпен на 24.01.2023 г.)

приложение в състава на нови, или са изхвърляни, но поради органичния си характер се разграждат. Така например, до XX в. век не съществуват синтетичните материали, които са неразградими по естествен път в природата. В резултат от техническия прогрес, от средата на XIX в. постепенно се оформя линейният икономически модел, при който суровините и материалите се използват за създаването на стоки, които след това се използват, а след края на полезния им живот се превръщат в отпадък. Изхвърлянето им се налага поради това, че не е възможно или е трудно и нерентабилно суровините и материалите, които ги съставят, да бъдат използвани отново. За тази цел са създадени множество сметища. Повишаването на достъпността до различни материали, продукти и услуги, улеснява живота на хората и допринася за повишаване на жизнения стандарт в Европейския съюз. Културата на потребление обаче, води до редица последици като: нарастващ натиск върху добива на природни ресурси, унищожаване на природния капитал и влошаване на климата (Боева и колектив, 2015, с. 5).

В наши дни мнозинството водещи в икономическо отношение държави в света осъзнават необходимостта от осъществяването на преход от линейен към кръгов икономически модел и поставят постигането на тази цел като приоритет в прилаганите политики за икономическото си развитие. На преден план е изведена необходимостта от промени на класическия икономически модел, изграден върху логиката „взemi, направи, използвай и изхвърли“ към цикличен модел, който съответства в по-голяма степен на живата система. Кръговата икономика е новият тренд, който обединява икономическия растеж и опазването на околната среда. Това е модел, основаващ се на принципите на елиминиране на отпадъците и замърсяването, запазване на продуктите и материалите в употреба и възстановяване на природните системи. Не случайно в определението за кръгова икономика на Фондация "Ellen MacArthur" се посочва, че тя има за цел да трансформира понятието "растеж", като се съсредоточи върху положителните ползи за цялото общество, посредством постепенно отделяне на икономическата дейност от потреблението на ограничени ресурси и премахване на отпадъците.² Трите основни принципа, върху които се основава кръговата икономика са: 1) Запазване на материалите в употреба; 2) Премахване на отпадъците и замърсяването; 3) Регенериране и възобновяване на природните системи.

Следователно, философията на кръговата икономика се основава на принципа на „3те R“: reduce (намаляване), reuse (повторна употреба) и recycle (рециклиране).

На основата на концепцията за кръгова икономика, възникват идеите за „Зелената икономика“³ и за „Синята икономика“, свързани с устойчивото потребление и производство. Зелената икономика акцентира на химическите процеси, а синята – се доближава до физическите природни процеси (Балинов, 2018).

Посоченото до тук е доказателство за обществената значимост на темата „кръгова икономика“. А историята на цивилизационното развитие показва, че значимите проблеми на обществата винаги изискват философско осмисляне. Настоящата статия е опит за философска интерпретация на концепцията за кръговата икономика, т.е. своеобразен философски „прочит“ на тази концепция.

2. ИЗЛОЖЕНИЕ

В широк контекст идеи, свързани с кръговата икономика като близост с природата, могат да се открият още в античната епоха, но те се превръщат във водещи философски идеи през Просвещението и Новото време чрез френските енциклопедисти и идеите на Ж.-Ж. Русо за възпитанието. От средата на XX век, след по-широкото разпространение на концепцията за

² <https://www.dssmith.com/bg/sustainability/circular-economy/learn/about>, (достъпен на 07.11.2022).

³ Зелената икономика – насърчаване на устойчивото развитие в Европа, https://www.knsb-bg.org/pdf/490/ustoy4iwo_razwitiw_w_Ewropa.pdf, (достъпен на 09.12.2022).

кръговата икономика, са налице отделни опити за философски интерпретации на концепцията, преди всичко на равнището на философия на науката (например биоетика) и анализ на моралните предизвикателства пред човечеството, които тя поставя. Един от най-популярните философски анализи на кръговата икономика отново се свързва с дейността на Римския клуб, с публикуването на Доклада, по случай 50 годишнината от създаването на Клуба – „Come On! Capitalism, Short-termism, Population and the Destruction of the Planet“ (2018). В него авторите издигат идеята за необходимостта от свързване на концепцията за кръговата икономика с философията на баланса, вдъхновена от конфуцианския космологичен принцип за Ин и Ян, което ще доведе и до нова икономическа логика (Вайцекер, Вийкман, 2018).

Основната цел, която си поставяме в настоящата статия е да разгледаме концепцията за кръговата икономика под общия знаменател на ценностно-рационалистичния (икономическия) подход. Ето защо поставяме въпроса „Как да се разглежда кръговата икономика? Като ценност или като интерес?“.

Тезата, която защитаваме е следната: проблемите на кръговата икономика могат и трябва да се разглеждат в контекста на философската дихотомия ценност-интерес, защото от една страна така се проследява логиката при формиране и изява на съдържанието на „кръговата икономика“, а от друга – считаме за продуктивно движението на мисълта и анализа от философския проблем към социалното и икономическо битие на кръговата икономика. Кръговата икономика е едновременно общочовешка ценност и представлява глобален интерес. По тези причини и анализът на проблема изисква синергия между ценностния и икономическия подход, а не тяхното противопоставяне.

Въпросите, на които търсим отговор са: Ценност ли е кръговата икономика?; Ценност от какъв ранг е – национален, регионален, общочовешки?; Какви интереси удовлетворява и/или накърнява кръговата икономика?; В чий интерес е идеята за кръгова икономика?; Има ли зони на конфликт между аксиологичните и рационално-икономическите измерения на кръговата икономика?

Анализът на проблемите в този контекст изисква първо да се направи философска интерпретация на двата основни въпроса – „Какво е ценност?“ и „Какво е интерес?“.

Какво е ценност?

Разглеждането на ценностите се основава на следните базисни за философията твърдения:

Първо. Категорията „ценност“ е сред основните философски категории. Не случайно тя се интерпретира наред с категориите „битие“, „съзнание“, „истина“. На основата на философското разбиране за ценност възникват и схващанията за ценността като социална, политическа и икономическа категория.

Второ. Природата на ценностите не е нито само абсолютно обективна (онтологически аксиологизъм), нито само абсолютно субективна (абсолютен субективизъм). Тя трябва да се разглежда като единство на субективност и обективност, т.е. на „битието на ценността“ и „ценността на битието“ (Михалева, 2011, с. 58). На равнището на ценностите обективното и субективното съществуват като свързани и взаимопределящи се феномени. Затова днес доминиращ във философията на ценностите е подходът, разглеждащ ги на основата на „субект-обектните отношения“ (Михалева, 2011, с. 58).

Трето. Ценностите са имплицитно свързани с (и резултат от) човешката дейност (в смисъла на антропна означаваща дейност), защото са идеални феномени, но в тяхната основа стоят и фактори като духовна общностна атмосфера, междуличностното общуване (дълбочинните срещи на Аз и Другия/те, на Аз и Ние), духовните стремежи и усилия на субекта да разкрива своите потенциални възможности и т.н. (Батищев, 1987, с. 46-47). Именно в дейността се проявяват и изясняват жизнените смисли и ценности на/за личността. Чрез

дейността ценностите се обективират (но не задължително) в социалните и културни реалности и така се „откриват“ за познанието; а опредметени, те придобиват значимост за субектите. В предметните области на различните социални науки ценностите се конкретизират и вербализират, а във философията ценността е фундаментална категория, която изразява спецификата на човешкото битие и се определя като субект-обектно отношение (Благоева, 2022). В този контекст е важно да се подчертае, че носителят на ценност не е тъждествен със самата ценност.

Четвърто. Природата на ценностите се проявява най-отчетливо в ситуация на избор на субекта – личност, група, общество, защото във философското значение на ситуацията, изборът е дълбоко екзистенциален акт (а не просто отражение на конкретна обективна ситуация). Разбиран така, изборът изисква не просто рационално осмисляне, а волево усилие и личностна рефлексия, той е в „субективната реалност“.

На основата на посочените акценти, формулираме следното *работно определение* за ценностите: те са идеални феномени (представи, идеи, вярвания), резултат от антропната означаваща политическа дейност на човека; формират се исторически и носят спецификата и особеностите на историческото време и на политическите и икономически системи. В процеса на своето съществуване се обективират в конкретни реалности и опредметявайки се придобиват значимост за субектите. Те са субект-обектни съотнасяния, изразяващи особеностите на човека като обществено същество.

Какво е интерес?

Интересът е отправна категория при анализ на много и различни проблеми – на собствеността и властовите отношения, на правовата държава и държавното управление, на социалните конфликти, на системата на обществен морал, на идеологическите концепции, на обществената и личностна психология и т.н. В посоченото разнообразие на социални феномени се проявяват различните характеристики на интереса. Всички социални структури и обществени сфери са свързани – като източник, причина или основание – с интереса. Спецификата на природата на интересите се проявява разнообразно, но в нея винаги са отразени: социалната активност на хората, насочена към удовлетворяване на различни жизненни потребности; наличието или отсъствието на материални и духовни ценности; реалните статус и роля на личностите или групите в обществената йерархия; социалната идентификация на личностите и групите; социалните противоречия и конфликти; потенциалните и реални визии за организацията и състоянието на социалното битие.

Смисълът и значението на интереса може да се сведе до четири „опорни точки“, стоящи в основата на цивилизационното развитие – труд, познание, разбиране, общуване (Белолипейкий, 2005, с. 54). Посоченото определя и онтологическите основания на интереса: битови условия и жизнена среда; условия на труд (определящи социалното самочувствие); работна заплата; пазарни цени и разходи (Белолипейкий, 2005, с. 54-57). Гносеологическите основания на интереса пък могат да се търсят в субективното (лично или социално) осмисляне и обвързване с теории, идеи и идеологии.

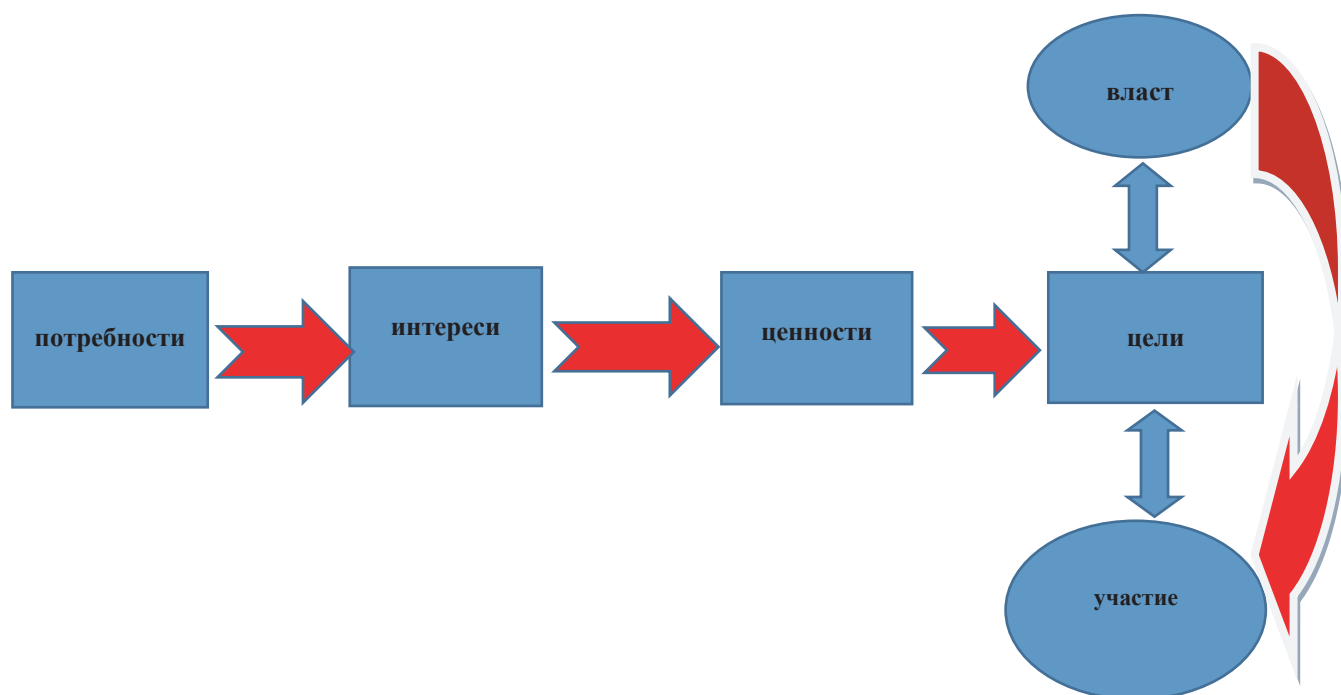
В настоящата статия приемаме за водещо определението за интересите, дадено от Г. Фотев: „Интересът е активно, селективно и насочено (интенционално) отношение на деец (индивидуален или колективен/групов) за своето утвърждаване или утвърждаване на социална конфигурация, която се смята за по-високо стояща“ (Фотев, 2012, с. 187). В контекста на разграничението ценности-интереси, авторът посочва като основна характеристика на интересите тяхната насоченост: „насочеността на интересите...е ключовият момент на отношението между интереси и ценности“ (Фотев, 2012, с. 19); „интересът е винаги насочен и деецът съзнава и подлага на преценка насочеността, особено с оглед на дефиницията на ситуацията и обективните възможности за постигане на целта“ (Фотев, 2012, с. 189).

От така цитираното определение може да се изведат основните характеристики на интереса като социална категория: (1) интересът е отношение на субект към обект (или друг субект); (2) интересът е активно, избирателно отношение; (3) интересът е целенасочено отношение; (4) интересът е осъзнато отношение; (5) насочен е към удовлетворяване на потребности, свързани с утвърждаване на субекта или на социални отношения, удовлетворяващи субекта; (6) интересът е факт на съзнанието на съответния субект (личност, група, общество); (7) интересът е в основата на индивидуалната и общностна дейност.

И тъй, интересът е общотелоретична категория, изразяваща структурата на социалната субстанция; израз на причинността и необходимостта от запазване или преобразуване на социалното битие; отражение на реалното битие на хората/групите в обществото.

Изложеното общо философско разбиране за ценностите и интересите прилагаме към интерпретацията на кръговата икономика като ценност и интерес. Анализът се основава на традиционната логика, разглеждаща структурата на поведение на хората в обществото: обективно съществуващите потребности определят интересите; последните се афишират като ценности и се конкретизират до определени цели; осъществяването на целите е обвързано с властта (наличието/отсъствието на властови ресурси) и участието на носителите на потребностите за реализиране на техните интереси и ценности. – Виж. Схема 1.

Схема 1. Структура на поведението в обществото



Източник: схема на автора

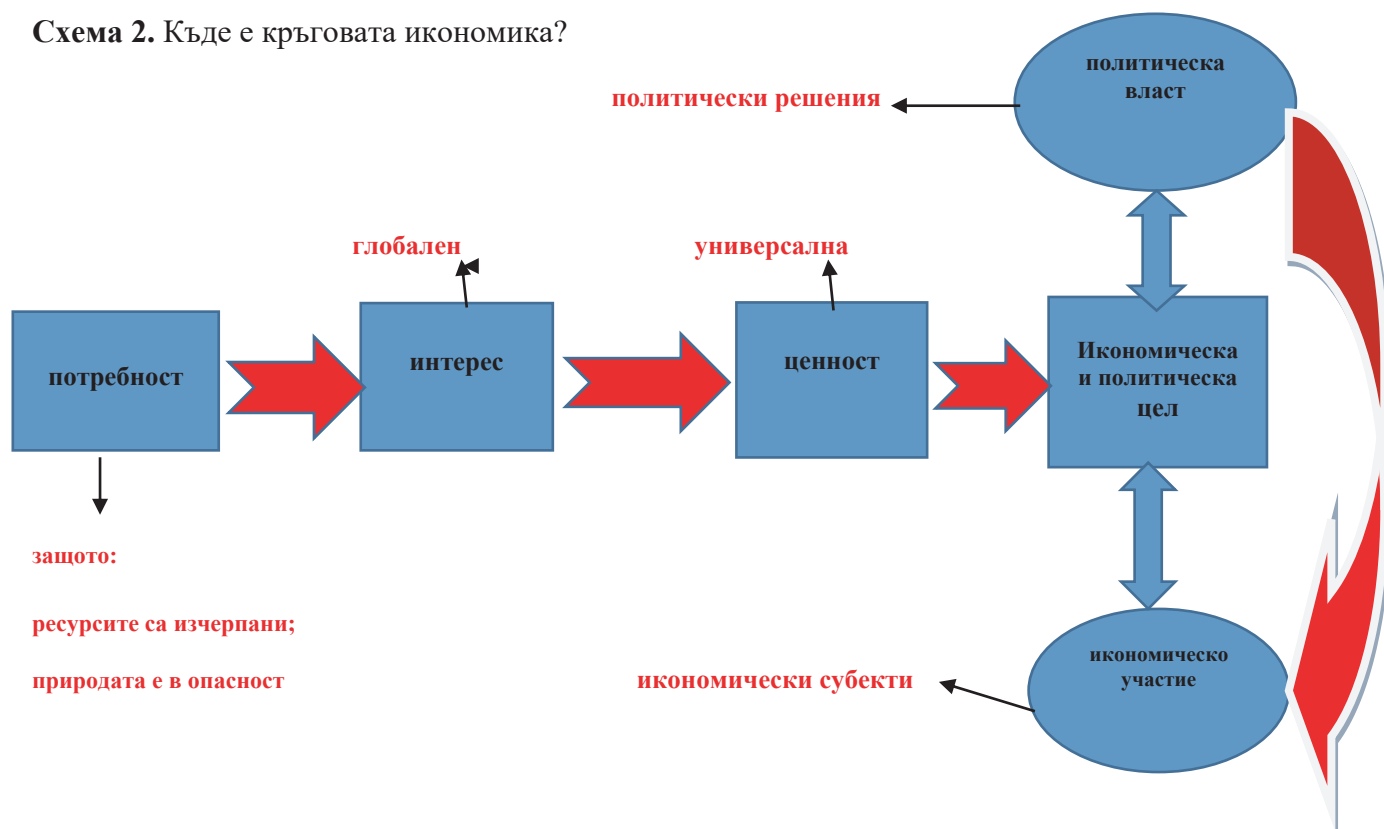
Изхождайки от посочената логика, търсим мястото на кръговата икономика в обществения процес.

Къде е кръговата икономика?

Кръговата икономика разгледана в контекста на динамиката на социалният процес притежава характеристиките на потребност, на интерес, на ценност и на цел. Тя е потребност, защото човечеството е изправено пред глобални кризи – екологични и ресурсни и това изисква нова икономическа логика и ново потребителско и производствено поведение. Решаването на посочените проблеми е в интерес на човечеството като цяло, т.е. преходът към

модела на кръгова икономика е глобален интерес. Значимостта на налагането на кръговата икономика като доминиращ модел я превръща в универсална ценност. Така кръговата икономика се конкретизира в икономическа и политическа цел на международно и национално равнище, което изисква адекватни политически решения от институциите на властта и участието на икономическите субекти на всички равнища. – Виж. Схема 2.

Схема 2. Къде е кръговата икономика?



Източник: схема на автора

Следователно, в отговор на въпроса „Ценност или интерес е кръговата икономика?“, логичният извод е: кръговата икономика е ценност, която оказва влияние върху определени икономически интереси, свързани с производството, потреблението и печалбата; тя изисква налагането на нова икономическа логика, която трябва да бъде подкрепена от политически решения.

3. ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Разглеждането на кръговата икономика в термините на основни дихотомии на политическата философия ценност – интерес, налага следните **изводи**:

- ✓ Кръговата икономика е едновременно общочовешка ценност и глобален интерес;
- ✓ Анализът на проблемите на кръговата икономика изисква синергия между ценностния и икономическия подход, а не тяхното противопоставяне;
- ✓ Разглеждането на кръговата икономика от позициите на категориите ценност-интерес трябва да се основава на философията на баланса.

В заключение може да се отбележи, че отговорът на въпроса „Ценност и/или интерес е кръговата икономика?“ трябва да се основава на дизюнкцията, а не на конюнкцията. Философията на противопоставянето трябва да бъде сменена от философията на баланса.

Използваме този израз по отношение на кръговата икономика, но това всъщност е една от основните идеи по пътя към устойчиво и хуманно развитие, обоснована от авторите на Доклада на Римския клуб (2018). Авторите призовават към установяване на баланс между: хората и природата; краткосрочното и дългосрочното; скоростта и стабилността; частното и общественото; жените и мъжете; равнопоставеност и награди за постижения; държава и религия. Струва ни се, че и при анализите на кръговата икономика е необходимо да се търси и постига единство, основаващо се на философията на баланса (Вайцекер, Вийкман, 2018, с. 117-118).

Така, на въпроса: Възможно ли е космологичния принцип на конфуцианството за Ин и Ян да се отнесе до кръговата икономика като ценност и интерес?, отговорът, който даваме е: да, възможно и необходимо е!

Установяването на баланс между ценности и интереси по отношение на кръговата икономика изисква не само отговорни политически решения – на международно и национално ниво, но и нов тип образование, формиращо нов тип потребителска култура и усилията на всички агенти на социализацията – семейство, образователни институции, медии, граждански организации и движения. В това е дълбокият смисъл на призива за Нов тип Просвещение през XXI век, отправен към съвременния човек от интелектуалците на Римския клуб.

Същността на философския тип мисловност се проявява в поставянето на въпроси. Вечните философски въпроси „Кой съм аз?“ и „Какво трябва да правя?“ не са загубили своята актуалност и днес, защото съвременният човек отново е поставен в гранична ситуация, отнасяща се до бъдещето му съществуване. Негово и на планетата, на която живее. Осъзнаването на тази „гранична ситуация“ и намирането на адекватни форми на поведение е начинът да се запазим като човечество. Концепцията за кръговата икономика е възможно решение на глобалните екологични проблеми. Считаме, че философската интерпретация на кръговата икономика е необходима за съвременната теория и практика. В известен смисъл философията е в дълг на посочената проблематика. Необходими са нови философски анализи на равнището на философия на икономиката, етиката, философия на науката, политическата философия, интерпретиращи концепцията за кръговата икономика, за нейните значимост и роля в съвременния свят.

4. ЛИТЕРАТУРА

Статии

Боева, Б. и колектив (2015), Промените във формите на международен бизнес в контекста на глобалните усилия за опазване на околната среда, Икономически и социални алтернативи, (4), УНСС

E-journal статии

Балинов, Б. (2018), Кръгова икономика и устойчиво развитие, Управление и устойчиво развитие, (4), София: ТУ. http://oldweb.ltu.bg/jmsd/files/articles/71/71-17_B_Balinov.pdf [09.12.2022]

Белолипецкий, В. (2005), Интерес как материальное основание конфликта, <http://rudocs.exdat.com/docs/index-138909.html?page=6> [18.12.2021]

Книги

Благоева, Бл. (2022), Ценности срещу интереси в политиката (проблеми на теорията), София: ИК-УНСС

Батищев, Г. С. (1987), Особенности культуры глубинного общения: Диалектика общения, Москва

Вайцекер, Е. У., Вийкман, А. (2018), Хайде! Капитализъм, късогледство, население и разрушаване на планетата. Доклад на Римския клуб, София: Книжен тигър

Михалева, Н. (2011), Ценностно и когнитивно в науката и културата, Варна: СТЕНО

Фотев, Г. (2012), Сфери на ценностите, София: НБУ

Meadows, D. H., Meadows, D. L, Randers, J. (1972), The Limits to Growth; A Report for the Club of Rome's Project on the Predicament of Mankind, New York: Universe Books

Електронни ресурси

Зелената икономика – насърчаване на устойчивото развитие в Европа, https://www.knsb-bg.org/pdf/490/ustoy4iwo_razwitie_w_Ewropa.pdf [09.12.2022]

<https://www.dssmith.com/bg/sustainability/circular-economy/learn/about>, [07.11.2022]

<https://www.strategy.bg/StrategicDocuments/View.aspx?lang=bg-BG&Id=1559>, [24.01.2023]